

Ինչպէս յայտնի է, վանի Հայերը
 թիւրք կառավարութեան դէմ ամսի
 մը չափ հերսակոտն գիւղացու թննէ
 յետոյ զբաւեցին վան քաղաքը և
 նոյն միջոցին ալ սուսական ազա-
 տարար բանակը վրայ հասնելով նը-
 շխրագործուեցաւ վանի Հայերի ա-
 զատութեան գործը, վանի Հայերի
 այդ քաջագործութիւնը, որ Ռու-
 սիայի արտաքին գործերի նախարար
 Տ. Սալոմոնով Պետական Դումայի բե-
 լէն գովեստով հռչակելով արձագանգ-
 ունեցաւ աշխարհի ամէն կողմեր,
 բնական էր որ ուրախութենէն
 թանդ հանէր բոլոր Հայ սէրահերը
 Մեր կամիաէի անդամներէն Տ. Սա-
 շակ Թորոսեան նոսր մը մէջ առա-
 ջարկեց ցնծութեան հանդէս մը կա-
 տարել այս առթիւ և նոյն հանդէ-
 սին հասոյթը իրլի մի փոքրիկ նը-
 շէր Մարաէլի կողմէն՝ ինչան որը
 տակցութեան՝ զրկել վանի ազատու-

Թեան համար կուտած Հայ կամաւոր-
ներին: Եւ ալ երկրորդեցի այդ ա-
ռաջարկը որ ընդունուեցաւ բոլոր
ներկայ անդամներէն: Յանձնաժողով
մը կազմուեցաւ հանգէսին յաջորդ-
ութեան պայմաններն ու հանգամանք-
ները ուսումնասիրելու համար որ ըստ
այնմ որոշումներ արուելով հրատա-
րակուին: Կը փութաբէինք շքեղ և
արդիւնաւոր բան մ'ընել: Եթէ յար-
մարութիւն տեսնուէր, ճաշկերոյթ
մը սարքել, հրախիչ նաև սուտա-
կան ընդհանուր հիւպատոսը և այլ
պաշտօնական անձնաւորութիւններ
որոնց արամադրութիւնները կամ
խորհուրդներն իմանալու համար
նախապէս հարկ եղած գիտմաները
կատարել և այլն: Ծախումներն խառ-
նակիչ և պառակտիչ ոգին այս առ-
թով ալ սկսաւ յուզուիլ և երեսն
դաւ: միայն թէ այս անգամ թատե-
րական ներկայացման պէս սկզբէն
չհակառակեցաւ, այլ կոմիտէի այս
կամ այն անդամի գէտ իր անձնական
հակառակութիւններն սկսաւ առաջ
քշել ապօրինաւոր և բացէ ի բաց
թշնամական առարկութիւններով
որպէս զի տոնք զոյիւն և հրամա-
րին և գործը իրեն մնայ միայնակ:

Երկար կը լինէր այստեղ մէկիկ
մէկիկ մանրամասնել իր ամբարտա-
ւան և պառակտիչ վարմունքը և ար-
դէն բաւական երկարեցաւ իրենց
սուտերով խճողուած շրջաբերակա-
նին այս պատասխանին ինչպէս ար-
դէն գրած թիւ 13-ի նստքին
մէջ ներկայացուեցաւ կոմիտէի բաժ-
ման կամ շարունակութեան խնդի-
րը: և քանի որ 7 անդամներէն 4ը
հրամարական կուտային, որոշուեցաւ
կոմիտէն բաժնուած հրատարակել իր
վերջնական հաշիւներ ներկայացու-
նելով:

Տակաւին կոմիտէի բաժման ծա-
նուցումը և հաշիւները հրատարա-
կութեան շարուած: Ծախումներն մի
օր երկար յօգուած մը բերաւ ինձ,
ըսելով թէ Հայ ժողովրդին ազգուած
կոչ մ'է կամաւորական շարժման
նիւթագէտ օգնելու համար և խըն-
դրեց որ հրատարակեմ Արմէնիայի
մէջ Պատասխանեցի թէ ուշադրու-
թեամբ կարդալէ յետոյ երբ տես-
նեմ որ անյարմար բան մը չէ, կը
հրատարակեմ: Բայց ամէն պարա-
դայի մէջ պէտք է նախ փութացը-
նել կոմիտէի վերջնական հաշիւները
և այլ ևս իր լուծուած լինելուն հրա-
տարակութիւնը: Յետոյ իր յօդ-
ւածը կարդալով տեսայ որ «կը
խնդրէ Հայ հայրենակիցներէն որոնք
փաստահարութիւն ունին նախկին «կով-
կասի Հայ կամաւորներուն նպաստող»
կոմիտէի գանձապահին վրայ, թող հա-
ճին իրենց նպաստները շարունակել
ուղարկել իր հասցէին և ինք պատ-
րաստ է հասցնել թիֆլիս Աղդ-
Պիլոյին: Բնականապէս չէի կըր-
նար հրատարակել իր յօդուածը
Արմէնիայի մէջ, թէ և այդ կուգար ա-
պացոյց մ'ալ աւելցնել այն ենթա-
դրութեան որ ինք արդէն կուգէր կո-

միտէի անդամները զգուցեցնելով անոր
լուծման պատճառ դառնալ որ դոր-
ծէ միայնակ կամ իրեն ենթարկուող
անձեր միայն իրեն հետ առնելով:
Ճիշտ ինչպէս որ մէկի մը համար
զրոյց չըլլի թէ իր կնոջ մահին պատ-
ճառ դարձած է իր սիրած ուրիշ
կնոջ մը հետ ամուսնաւալու համար
և դեռ նախորդին մեռելը չթաղուած
եղնէ ամուսնանալ միւսին հետ, ասով
կը փութայ ապացուցանել իրեն վը-
րայ եղած կոտորածը, Ծախումներն ալ
դեռ մեռած կոմիտէին ծանուցումը
չհրատարակուած, ուրախութեամբ
խելալեց կը փութար հրատարակելու
թէ այսուհետեւ ինք միայնակ պիտի
շարունակէ կոմիտէի գործը և իր
հասցէին զրկեն կամաւորներին նը-
պաստները: Երբ Ծախումներն այդ
կոչ յօդուածը հաղորդեցինք կոմի-
տէի այն անդամներին որոնք իրենց
քուէ տուած էին կոմիտէին չլուծ-
ւելով դեռ ժամանակ մ'ալ տրապէս շա-
րունակուելուն համար, իրենց զոր-
մանք ու զայրոյթ յայտնեցին Ծախ-
ումներն գործած այդ լանդգրութեան
վրայ:

Բայց Ծախումներն որ իր այդ ան-
պատշաճ գրութիւնը Արմէնիայի մէջ
չհրատարակելու համար մեզ գէտ
բորբոքած կատարած էր, սկսած է ինք-
նին անհատապէս և անգոնաբոլ կերպով
հանդատակութիւններ ընել կամա-
ւորներին անուշով, ինչպէս որ այդ
կը հաստատեն իր ինձ ուղղած օգ-
նութիւնը: Եւ Ծախումներն գան-
ձապահութեամբ նոր կազմուած կո-
միտէի մը հանած առաջին շրջաբե-
րական խորհ. և 5րդ տողերը:

Թէ Ծախումներն անհատաբար և
անգոնաբոլ շարունակած ձեռնարկը
ինչ պարագայի մէջ յանդեցաւ յե-
տոյ Ծախումներն գանձապահու-
թեամբ նոր կոմիտէի մը կազմու-
թեան, այդ մասին կը խօսինք յա-
ջորդ թիւով որով կը վերջացնենք և
այս պատասխան-յօդուածը:

Մեր այս յօդուածի սկիզբը տա-
րակոյս յայտնած էինք որ գրէթէ
կէս դարէ ի վեր իր հանրային գոր-
ծունէութեամբ ծանօթ գործիչի մը
դէմ յայտնի սուտերով և անխիղճ
զրպարտութիւններով գրուած շրջա-
բերականի մը համամիտ եղած լի-
նելու չեն նորակազմ կոմիտէի բոլոր
անդամներն ալ: Հիմա նամակ մը
ստացած ենք կոմիտէի 9 անդամնե-
րէն ալ ստորագրուած, որոնք կը
յայտարարեն թէ «1915 թ. 8
թուակիր և «Ո՛վ է չփութութեան
ցանկացողը» վերնագրով թուոյցիկը,
հրապարակ հանուած է կոմիտէի
ամբողջ անդամներու հաւանութեամբ
և լիազօր գիտակցութեամբ:»

Կը խոստովանինք ուրեմն մեր այդ
ենթադրութեան մէջ սխալած լինելը
և ներողութիւն կը խնդրենք որ
մենք կարծեմ ենք թէ այդ նորա-
կազմ կոմիտէի անդամներին մէջ կը
գտնուին այնպիսի անձեր որոնք
ամօթի զգացում կընան ունենալ մեզ

դէմ այդպիսի անիրաւ ու անփայլ
յարձակման մը մասնակցելու համար:
մասնաւոր այնպիսի ինքիւններ մէջ
բերելով որոնց հետ իրենք կայ
չունին և բոլորովին անտեղեակ են:

(Շարունակելի)

Մ. ՓՈՐԹՈՒԳԱԼԵԱՆ

ՆԱՄԱԿ ԱՆԳԼԻՍԷՆ

Լոնտոն, 27 նոյ. 1915
(Շաբ. 20րդ. թուէն)

Այդ տեսութիւնը ցոյց կուտայ որ
յոյ գրքիկին մէջ թէ' անոր նախա-
բանը զրոյ աղնիւ լորդը և թէ' հե-
ղինակը ճշմարտութիւնը ի լոյս բե-
րած են զլուշութեամբ ընտրուած և
չափաւոր բառերով և մերժած են
«Սըրճարանի մէջ շողակրատու-
թիւններ» կոչուած ինչպէս անուանեց
1876ին Լորտ Պիլքինսթոնին տարւայ
պուլկար ջարդերուն առթով, անտոյգ
տարածաշրջութիւններ համարելով, և
իբր թէ շատեց եղած լինցած ա-
րարքներու պատմութիւնն են:
Թերեւս աշխարհիս ամենագարհուրե-
լի լորդ ամենաճշգրիտ և մանրամաս
կործանագրին, առանց ունէ ցամառ
արտայայտութեան, առանց խորին
բարկութեան և առանց իսկ վրէժ-
խնդրութեան փափաք ցոյց տալու:
Լորտ Մէյօրի հանգանակութեան
համար առաւել նուէրներ կընան մի-
քանի կեանքեր ազատել բայց փոքր
Ասիայ մեծադոյն մասին մէջ «Delen-
da est Armenia» մի ուղանելու աղ-
դի սկզբներուն վրայ կը ծածանի:
Արեւելքի մէջ Քրիստոնէութիւնը մե-
ռած է և իւր կործանման վկայա-
դիրը «Երիտասարդ Թուրքերը»
«Միութեան և Յաւաճումի» թիւն
գովթէ' ն' պիտի կընայ մատուցա-
նել երբ ասոնք Գերմանիայի կայս-
րին բարի դալուստ մաղթեն, «ա-
րեւուն տակ տեղ» մը ըսելով իւր
ցանկացած երկրի մայրաքաղաքը
մտած ժամանակը: Գրուածքը շա-
րունակելով կըսէ:

1. Թէ հազար ինը հարիւր տասն
և հինգ թուականի մայիսէն մինչև
հոկտեմբեր երբ համառարած ող-
բերգութիւնը կը կատարուէր, մէն
մի քաղաքի մէջ գերմանական հիւ-
պատոսներ կը գտնէին որոնք ամե-
նակարող էին ու կընային եղելու-
թիւնները հեռագրել կ'պոլիս իրենց
գեոպանին, և մէկ ժամուան մէջ
անկէ Պէրլին:

2. Թէ Ամերիկայի
հիւպատոսներու կողմէն այս զար-
հուրանքներու գաղարման կամ վե-
րացման համար դիմում ընելու բո-
լոր խնդրանքները մերժուեցան:

3. Թէ Պիլճիքայի խժգոնութիւնն
բու յիշատակարանը դեռ մի քանի
ամիս առաջ հրատարակուած էր և
թէ այս խժգոնութիւնները զոր Գեր-
մանացիներն ի գործ դրին, միայն
աստիճանաւ կը տարբերէին և ոչ
տեսակով:

4. Թէ Լոնդոն փաշան
Պէրլին կըթուած էր և գերմանա-
կան շքանշաններով զարդարուած, և
ստուգիւ պիտի հետեւէր ունէ խրա-
տի որ իւր Արքունի դաշնակիցը

իրեն տար և 5. Թէ Միտտոլուի բը-
նակիչները լինելով անհաւատալի
կերպով թանձրամիտ և անուս' ա-
ռիտուրի, ժամառականութեան և
մտաց մշակութեան ամբողջ բեռնե-
րը Հայոց ձեռքը ինկած էին, որոնց-
մէ մէկ միլիոն անհատի պատարաս-
մը պարագայ մը պիտի թողոր որ
մասնաւորապէս յարմար է այն տե-
սակ գերմանացի գաղթականին որ
իւր երկրին մէջ ամէնէն աւելի կըզ-
գայ բազմամարդութեան ճնշումը:

Ասկէ յետոյ յօդուածագիրը Հա-
յոց կրած խժգոնութեանց, շարժա-
րանաց և անգթութեանց տարբու-
ազոյցիկ համառօտ քաղուած մը կը-
նէ ու խօսքը շարունակելով կըսէ:

Բայց ունէ Գերմանացի գաղթա-
կան պաշտպանեալ պիտի երթայ
Միտտոլու և գերմանական կայսրու-
թիւնը Պէրլինէն Պաղատա պիտի
ընդարձակի, իսկ անանկացած, տա-
սանորդուած և սահմանափակեալ ցնդ
մը որ հաստատ եղերքներու մէջ
պիտի պահուի, վերջապէս պիտի
սորվի որ Աստուած գոյութիւն ունի
և թէ իւր անիւները խիստ բարակ
կազան: Երբ Լոնդոն, Թալէաթ և
ուրիշ «Երիտասարդ Թուրքեր» Լոն-
տոնի մէջ տեսլարութեան կը յի-
շեմ թէ ինչպէս Միւթըր Ճօրճիս-
ըլի (Mr. George Russell) հետեւելով
Պալքանտոն Յանձնաժողովին հրա-
ժարականն սուրի: (Ահաւասիկ սկզբ-
բունքի տէր անձնաւորութիւն մը):
Առանց ամէնքն այ հերպէթ Սթեն-
սըրի (Herbert Spencer) և Ճօն Սթիւ-
արթ Միլի (John Stuart Mill) գըր-
ւածքներէն սահուն սահուն հատ-
ւածներ ի վկայութիւն առաջ կը
բերէին ու յաջողապէս կը ծածկէին
Թուրքին յաւիտենական ատելու-
թիւնը և արհամարհանքը ու յաւի-
տենական գաղանկութիւնը: Ուրախ
եմ այսօր որ, ինչպէս Լորտ Պրայս
կանուանէ զանոնք, այդ «անգամ-
ներու ամբոխ» էն չը խաբուեցայ ո-
րոնք յաջողապէս միացուցին Արե-
ւելքի յանցանքները Արեւմուտքի
յանցանքներուն: Այս թշուառու-
թեան և բռնաբարութեան համա-
ռարած ընդհանուր գործը չենք
կրնար վեր ի վայր չընել որոնք
վից ամիսէ ի վեր վրէժխնդրութեան
համար Աստուծոյ ապագակցին և
ընդունայն-բայց մենք կրնանք երգ-
նուլ երգմամբ և ամենքս ու մեր
միտքը դնել թէ սուրբ իր պատեա-
նը չը պիտի դարձունենք մինչև որ
Ասիական Թուրքիան կտոր կտոր չը
պատռուի, և թէ ոչ մի Քրիստոնէայ
ժողովուրդ և կամ ուրիշ ցեղէ ժողո-
վուրդ յետայսու թիւրքին ձեռամբ
չը կտաւարուի և թէ Թուրքերը
և ոչ ալ Գերմանացիները իրենց
անմարդացուցած երկիրներէն և
կորսնցուցած ժողովուրդներուն ան-
հետացումէն ունէ օգուտ և շահ պէտք
չէ քաղեն: Եթէ այս բանը գլուխ
հանել, այս պատերազմը բոլորովին ի
զուր մղուած չպիտի լինի, ոչ ալ մեր
մեռեալները առանց նպատակի զոհ-
ւած: Խորիմի պատերազմին հակա-

ապագա ատենը ճշմ. Պրայթ (John Bright) ասողոյ սերնդեան գիտնական զինքը արդարացի ենթադրեալ համար յառաջիկայ Բուրժուական և անհիմնական միարժեքական վարչութեան մը գէտ. ցեղայնական պահանջարկները (Tory) պետական մարդ մը (Լորտ Սալիսբըրի) մեղի կրէ թէ այն ատեն մենք մեր զրամբ սխալ «ձիւն» վրայ դրաւ զբնիքը Մենք բնաւ «ձիւն» մը վրայ դրաւ չը գրինք, այլ յապիշտակի կիսակատար վայրենի անասունի մը վրայ՝ որ անգաղար աբեան և բռնաբարութեան կը ծառայէր։ Ասկէ մէկ սերունդ վերջը ճ. Կրինը (J. R. Green) Անգլիան Տիգրայէլի իշխանութեան ներքեւ «Սասանային կողմը և դժոխքի սիրոյն համար գէպի պատերազմ մը լինելը» տեսաւ։ Արդիւնքը եղաւ Սան Սթեֆանոյի դաշնագրին աւերումը և անոր տեղ Պէրլինի դաշնագրին կնքուիլը — որմէ ուղղակի ծագեցաւ ժամանակակից Եւրոպայի ողբերգութեանց մեծագոյն մասը, բովանդակելով նաև այս պատերազմը։ Այսօր գիտնագիտութիւնը ուսումնասիրողը թիւրքերի հետ դաշինք ընելու տեղ ինքիքը բացարձակապէս անոր հետ պատերազմի մէջ գտնելուն համար երբ նա Գայդէրին բարեկամն է, Sir Edward Grey կը պարտուէ։

Կրնանք զինքը և իւր ժողովուրդը շնորհաւորել այդ բարեկամութեան համար — ողջ ազգ մը զիակի մը կցուած, որու շարագործութիւններուն համար ինք պատասխանատու է և որ երբ ժամանակը լրանալով մինչև իսկ դուրսէ գէպի Սլոնէի իւր յուսահատ թափին առթիւ որուն այժմ ձեռնարկած է, գայն վար պիտի քաշէ գէպի նայն կուրքտեան անգունը որ ինք անխուսափելիօրէն զլորելու նախապահանջուած է։

C. F. MASTERMAN
(Շարունակելի)

ՀԱՅԵՐԻ ԿՈՏՈՐԱՍՆԵՐԻՆ ԱՌԹՈՎ

Հումի Ս. Պապը գեկտ. 6ին վատիկանի մէջ դաւաճուած կարգի նախնի գաղտնի ժողովի նստին մէջ երկար ճառ մը խօսեց և խաղաղութեան պէտքը շեշտելով, իր այդ ճառի մէջ պարզապէս յիշեց, է նաև թէ գաղաղը Հայաստանին վերջնական կործանումը մը կը սպառնայ, զայն կատարելապէս անհետ կ'արձնելով։

— Գերմանիայի կաթողիկէ քրիստոնեայ ընկերութիւններին պատկանող նշանաւոր անձնաւորութիւնները գրութեամբ մը գիտեցին գերման կառավարութեան, խնդրելով որ կառավարութիւնը ջանայ որ թիւրքի մէջ վերջ մը տրուի Հայերի կոտորածներին։ Կառավարութիւնը պատասխանեց թէ ինք միշտ ջանացած է թիւրքի մէջ քրիստոնեայնեան պաշտպանութեան և պիտի շարունակէ նոյն պաշտպանութիւնը։

Նը որի մասին կրնան վստահ լինել Գերմանիայի քրիստոնեայնեան խնայեցեղութիւնները մինչև այժմ գերման կառավարութեան այդ յայտարարութեան հակառակը ցոյց տուած են։

— Գերմ. իտալ. Բալթիկայի մէջ ընկերակցական երեսփոխան Լիւպնախտ, ի միջի ալլոց, հետեւեալ հարցումը ուղղեց Եւրոպական քարտուղար Տ. Եր Պէթման Հոլլէին։

Պետական քարտուղար տեղեկութիւն ունի՞ Հայաստանի մէջ գործուած խրժուճիւններին վրայ որոնք երեսն հասնեց թշնամի մամուլը։

ՌՈՒՍ ԶՕՐԱԲԱՆԱԿԸ ԹԻՐԻԲԱՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՄԷՋ

Պետրոգրադէն կը հեռագրեն գեկտեմբեր 17ին. «վանի լծի հիւսիսային արեւելեան ծայրը, Արճէշի հիւսիսկողմը, մեր ջակատներէ մին մի քանի հարիւր Գիւրտերի գէտ երկարատե կռուէ մը յետոյ քնց գանձ լեռներին մէջ, թշնամին գետնին վրայ թողուց 60ի չափ դիակներ, հարիւր գլուխ գաւառի նախիր մը ինկաւ մեր ձեռքը։ Մեր ունեցած կորուստը աննշան է։

Այս կողմի մէջ Հայերէ բազկացած մեր ջակատներէ մին ազգեցիկ բաժին մ'ունեցաւ։

ՏԵՂԱՎԱՆ ՖՐԱՆՍԵՐԷՆ ՄԱՄՈՒԼԸ ՀԱՅԵՐԻ ՄԱՍԻՆ

Գոհութեամբ կը տեսնենք որ Տ. Մ. Կիւմիւսի կարեւոր յոգաւորներ սկսած է հրատարակել Մարտիլի ամենատարածուած օրաթերթին Le Petit Marseillais-ի մէջ Հայերի վիճակին վրայ։ Մամուլը յիշատակութեան տրաման է նոյն օրաթերթի անցած հինգշաբթի օրի (16 գեկտեմբեր) թուին մէջ Pourquoi et comment les Turcs persécutent les Arméniens (Թիւրքերն ինչո՞ւ համար և ինչպէս կը հալածեն Հայերին) վերնագրին տակ հրատարակած յոգաւորը ուր կորուստ և դիւրահասկնալի բացատրութիւններով տեղեկութիւններ տրուած են թէ Հայերը ցեղով, լեզուով, կրօնքով, քաղաքակրթութեամբ և հայրենիքով թիւրքերէն բոլորովին անջատ ազգ մ'են, թէ և ինչին թիւրքահայապակ։

Անոնք որ Եւրոպա բնակած են, գիտեն թէ Եւրոպացիները իբրեւ թիւրք կը մտնեն այն որ թիւրքի ծնած և թիւրքահայապակ է որովհետեւ իրենց բնածն համեմատ տէրութիւնն է ազգութիւն (nationalité) կազմողը. հետեւապէս դժուար կը հասկնան արեւելեան նշանակութեամբ մեր ազգութիւնների իրարմէ ունեցած բոլոր տարբերութիւնները։ Ուրախ գրուի այս կէտի վրայ և որոշ կերպով Եւրոպացիներին բացատրուի «ազգութիւն» բառին նշանակութիւնը թիւրքի մէջ քաղաքական տեսակէտով, շատ չլինի փափաքելի է որ Տ. Մ. Կիւմիւսի

երեւն ալ մեր հայ կամաւորների հերոսական գործունէութենէն տեղեկութիւններ հաղորդէ ֆրանսական մամուլին։

ՄԵԾ՝ ԱՊՍՏՈՒԲՈՒԹԻՒՆԸ

Հումի Corriere d'Italia օրաթերթը Հումէն անցնող երեւի մէկ անձնաւորութեան հետ ունեցած խօսակցութիւնը հրատարակած է, որմէ կը քաղենք հետեւեալ մասը որ այն վերնագրի տակ դրուած է։ Տեղեկատուն Վարդը Հայաստանի և Կիլիկիայի արաբներին վրայ խօսելէ վերջ, հայկական ապստամբութեան մասին հետեւեալ գիտողութիւնը կ'ընէ։

«... Եւ ասոնցմէ յետոյ ալ կելնեն կրսնը թէ ապստամբութիւն ծագած է։

— Ճշմարիտ է այդ. բայց ասկէ զատ տարբեր բան մը չէր կարող լինել, Կառավարութեան կողմէն գործադրուած ոճիրները և այն ոճիրները որոնց ինք կառավարութիւնը կը զատուէր, թողա՞նք կամ չար գիւր, այնքան զրգռող են որ ապստամբութեան կրակը կը վառեն։ Թող տուէք ինձ քեզ, որ այսպիսի ապստամբութիւն մը պատուութեան արձանագրած ամէնէն օրինաւոր ապստամբութիւնն է։

Սիվազի և Գարահիսարի նահանգներ ապստամբութիւնները բնագոյնով են թիւրքերին յետ քաշել կոլիասեան ռազմաճակատի զինուորներէն մաս մը, Հայ կամաւորները, որ կը կռուին այժմ առաւելեան բանակի շարքերին մէջ, կը քաղեն Բաղէշի և Մուշի ճանապարհին վրայ և կը պատերազմին կամ յաղթելու կամ մեռնելու համար։ Անոնց համար այս երկու ծայրերէն դուրս ուրիշ միջոցներ չկան։ Արդարեւ եթէ անոնք չիւրթան պատուի դաշտը, պիտի մեռնին ապանուելով զօրքերի կեղրոնացման բանակին մէջ, անհիւրընկռալ անապատների մէջ և կամ թէ լեռների վիհերին մէջ որոնք ամենէն սև հարստահարութիւնների գործին վկայներն են։

Երանթ է՞ք վանի նշանաւոր անցքին, Նոյեմբեր ամէն սկսեալ, այսինքն առաւել զպատերազմի յայտարարութենէն ի վեր, վանի բնակիչները նախատեսելով թիւրքերի կատարելիք կոտորածը, զինուոր են պաշտպանուելու համար։ Մինչև մարտ ամիս և թերեւ տեղի առաջ, թիւրքերի վրիժառութիւնները երբէք այնքան խիստ չէին, թերեւ անոր համար որ վանի ժողովրդի քաջութիւնը ծանօթ էր։ Բայց երբ թիւրքերը զօրքերի բաւական խոշոր թիւ մը հաւաքեցին, հրամայեցին վանի ժողովրդին գէնքերը վար դնել։ Թիւրքական աւանդութեան մէջ այս հրամանը միշտ կատարած

ների սկզբնաւորութիւն կը նշանակէ, վանեցիները, գիտնալով այդ, մերժեցին հնազանդիւ թիւրքերը յետոյ հրգեհի տուն քաղաքը, մէկ ամսի միջոցին 18.000 ուսուր ձգելով անոր վրայ։

Ամբողջ այդ ամիսը վանի բնակիչները գիտցան շարունակ օրապաշտուիլ և հիանալի կերպով դադարել։

Նոյն միջոցին Կովկասի առաւելեան բանակը կանցնէր սահմանադրուիլ և կը քաշէր վանի վրայ։ Ընդհուպ թիւրքերը այդ երկրամասի միւս կողմներին հրամայեցին յետ քաշել գէպի ապահով վայրեր և իրենք իսկ լեռների քաղաքի պաշարումը, որ քիչ յետոյ գրաւուեցաւ առաւելեան տգտարար զօրքերէն։

Գիտադրութեան և ոյժի այս հիանալի օրինակը մեծ տպաւորութիւն գործած կը լինի Կովկասի կառավարութեան մարին վրայ։ Անտարաւ կոյս կոտորածի հրամանը կեղրոնի կառավարութեան տրուած էր վերջնականապէս յունիս 23ին։

Այն կառավարիչներին, որ կը վարանէին, հասկցուցին որ այս կէտի վրայ ոչ մէկ վիճաբանութիւն չէր ընդունուիր։ Այսպէս, հրամայեցաւ և գործողութեան վերջապէս ստակալի բնօրինակը հայ ժողովրդին որ կը գտնուի թիւրքական լծին տակ։

ՌՈՒՍՆԵՐԻ ԹԻՐԻԲԱՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՅԵՐԸ

Կովկասի փոխարքայն պետական գանձէն յանձնեց է 46.000 ռուբլի Գաղաքների Միութեան կամիւնին, որմէ 13.000ը պիտի յատկացուի վանի որը երախայնեան համար ապաստան մը շինելու և կահաւորելու և մնացած 33.000ը վաւարաւ կանի ամբողջ շրջանի գաղթականներին ձմեռային զգեստներ բաշխելու։

— Թիֆլիս ապաստանած թիւրքահայերին օգնելու համար զանազան ձեռնարկներ և ընկերութիւններ կազմուած են Կովկասի մէջ։ «Աղբիւր. Տարազ»-ի խմբագիր Տ. Տիգրան Նազարեան ալ որ այդպիսի պարագայների մէջ անխոնջ գործիչ մը կը հանդիսանայ, միայնակ ձեռնարկել է ճաշարան օթեան մը հաստատել վանեցի փախստականներին մինչև որ տեղ մը գտնեն, ձրիապէս ճաշ և պատասխարան տրուելու համար։ Զանազան անձեր քաջալերելու համար Տիգրան Նազարեանի այդ ձեռնարկը, գրաւական օգնութիւններ զրկել են իրեն։

Անցեալ շաբաթու «Մարտի» Լայ Երկ-
տասարեաց Միութիւնը առաջին ան-
գում իր հաւաքած հանգանակութիւնէն
600 քուբի (1.175 ֆր.) դրկած է հեռա-
գրով Թիֆլիսի «Ազգային Բիւրոյ» ին, կող-
կասի հայ քաղաքի կամաւորներին յատ-
կացուելու համար:

ՈՒՍՏԱՌՆԵՐ

«Եթէ մոռացայց զքեզ, Երուսաղէմ՝
մոռացի զիս աչ իմ»: Սաղմ. ԺԼԶ

Այսպէս կը մըմնէին Երբայեցի գերի-
ները «առ զեսա Բարեկացեաց նստեալ»: Ե-
րուսաղէմը չէր տեսներ իր իշխաններուն
մոռումը, որ իր իշխաններուն մոռումը
էր ի Բարեկացեաց նստեալ: Երբայեցի
գերիները չէին կրնար մոռնալ բուրբու-
րոյն զարձած Սիւնը, և գերութեան մէջ
Սրբազամի ու Մովսէսի հաւատքովը չին-
ւած: «Ս. Կառնարանները Եփրատի ու
Տիգրիսի ուռնիներէն կախած», երես-
ները զէպի Երուսաղէմ, արտօսաբան աչ-
քերով կերպէին ու կը կրկնէին իրենց
Ս. Ուրար. «Եթէ...»:

Ուրբայեցի գերիները կայ մէկ
կողմէ հնոյն Բարեկացի երբայեցի գերու-
թեան և նոր Բարեկացի (նոյն Միջագետ-
քի անապատները քաղաք) հայ գերու-
թեան և միւս կողմէ սուրէ ու գերութե-
նէ մտապաշտը աչ ցրուած այն օրուայ
իւրայեցիներու և այսօրուայ ամառացած
Հայաստանէն դուրս՝ աչք յԱրարատ հե-
ծեծող տարագիր հայ գաղութներու միջև:

Գարննայ երբ կը մտաբերէի մարգարէ-
ներու ներշնչեալ գաղափարները Բա-
րեկացի գերեզմանին, Սիւնի վերաշինու-
թեան և իւրայեցի միջոցորդաց «Իբրեւ զա-
տեղս երկնից» քաղաքները վերանորոգելու
հրաշալի պարագաները, լաւհաճաւ կա-
ղաքակէի, արդեօք Հայն ալ պիտի ունե-
նայ վերջինիցի Երուսաղէմը՝ որ յարուցա-
նէ Բարեկացի կործանող և Հայուն աղա-
ստութիւն պարգեհող Կիւրոս մը, և պիտի
երենա՝ «ն մեր մէջ ալ Զօրաբարէներ, որ
անապատներէն և օտար լեռներէն ժողովն
կըրարախա Հայութեան ցաք ու ցրիւ
միջոցորդները, առաջնորդելու համար զա-
նազան գէպի Հայութեան սեւաօր Սիւնը:
Այո, միաքա աչ խոհեմով մերթ կը
տանջուէր և մերթ կը յուսադուրէր, երբ
կարդացի նախ Արմէնիսի 7.20 հոկտ.
1915ի թուին մէջ իմ մէկ մասնաւոր նա-
մակէն քաղաքումը հայ օղջային շարժման
վերջնական արժանապարհ խմբագրի կողմէ
թանկագին քաղաքականի մը արժանա-
ցած, և ապա Գուսարեի 6 նոյ. 1915ի
թուին գեղեցիկ խմբագրականը՝ որ ի միջի
այլոց կարծես ամենաճշգրիտ հեռագրա-
ցութեամբ մը կը լուսանկարէր, կը ցոյ-
ցնէր վտարանդի Երամանի խոհեմն ու
ցաւերը Տանկահայոց «Հեթաթօմայ» ներու
և մտաւորականներու զոհակոյտին հանդէպ:
Արդարեւ ամէն անգամ երբ միաքա կը
բերեմ 1913ի բարոյապէս և նոյն իսկ
անտեսապէս բարոյապէս վանն ու վա-
ստարականը, երբ կը վերջիւնէ իզգիւրէն
սկսեալ Էջմիածնի, Երևանի, Աղեքաճ-
դրապօլի, Թիֆլիզի, Պաթումի, Տրապի-
զոնի, Սամսունի, Պոլսոյ, Իզմիրի և վեր-
ջապէս Եգիպտոսի պատուական ազգա-
կեցնիներու իշխանը ու խորը՝ Վանն ու Հա-
յաստանը այլեւիւրեւ առաջին անգամ, և
շատերուն հոն հաստատուելու ծրագրիւնե-
րը, աղիքներս կը գալարին և սիրտս կը
տրորուի կոկիտից: Ի՞նչ յոյսեր և ի՞նչ
ողբութիւններ կըրայ զիւրի մեծ յորելանէն
(13/26 հոկտ. 1913 Էջմիածին) մինչև
Վանի յաղթանակի ցնծատենը յԱղեքաճ-
դրիս (31/13 յունիս 1915) և այնուհետև
Ի՞նչ դառն պատրանքներ... Աստուած իմ:

Սրբայեցի գերիները կայ մէկ
կողմէ հնոյն Բարեկացի երբայեցի գերու-
թեան և նոր Բարեկացի (նոյն Միջագետ-
քի անապատները քաղաք) հայ գերու-
թեան և միւս կողմէ սուրէ ու գերութե-
նէ մտապաշտը աչ ցրուած այն օրուայ
իւրայեցիներու և այսօրուայ ամառացած
Հայաստանէն դուրս՝ աչք յԱրարատ հե-
ծեծող տարագիր հայ գաղութներու միջև:

Յիշողութեան այդ երկար շարքին մէջ
յաւէտ հոգեւոր ազդե կարճամեայ մասնա-
ւոր հայ տաղանդի հոկան, անմոռանալի
Զօհրապը, որուն հոգեկ յետին բանքը,
«Միտք բարձր», Հայեր էր՝ սրտակեցեք
հառաչ մը, որ ապահովապէս հարկը հա-
ղարաւոր զոհերու հոգեւոր խորքէն ալ սը-
լացած է, իր լսկանական ձեւին մէջ ան-
հունօրէն խորմատ, Կիլիկիոյ տիւրք
ամառութիւններէն յաւիտեան պիտի ար-
ձագանգէ ի սփռու աշխարհի ամէն հա-
յու ականջին: Այո, Զօհրապ գրեթէ միջ-
ազգային մտաւորական մը ըլլալով հան-
դերձ՝ ճշմարիտ և զիտակցական սէր մը
ունէր զէպի իր հայրենիքը: Միայն երեք
անգամ բախտ ունեցաւ լսելու իր հայրենի
ճառերը՝ որով կը փաստէր թէ «ազգ-
առանց սեփական ազատ հայրենիքի» չկը-
նար ապրիլ, թէ հայ երիտասարդութիւնը
ազգ. ոգով օժան երկրորդական կրթու-
թիւն մը պէտք է ստանայ, և թէ այդ ալ
մայրենի հոգին վրայ միայն հնարաւոր
է: Կրնամ չյիշատակել տատ նաև հայ-
րենիքի սիրովն ու ցաւերովը խորովուած
իր սրտէն պոթկացող այս խօսքերը.
«Երանի՜ ձեզ, որ Հայաստանի օդը չնշած
էք: Ես՝ յանձնի ձեզ՝ կողովունիս Վարագն
ու Մասիսը. կեանքիս ուխտն է Հայաս-
տանը տեսնել անգամ մը և աչքս մեռ-
նիլ...»:

Հայրենիքի զարաւոր յիշատակներու
մեծ ուխտաւորն էր սերնդ Զօհրապը՝ որ,
սաւաղ, քաղաքակցով տարուեցաւ սա-
կայն հայ գերիներու սեւ կարաւաններու և
անոնց թողած զիտակցութեան ընդմէջէն
մինչև անոր նուիրական սեմերը (Տիգրա-
նակերտ) հոն անգթօրէն խոցողուելու
համար իր հոգեկից վարդգէսի հետ, մինչ
հայ մտաւորականութեան և ազգ. շարժ-
ման ալ հոյակապ ներկայացուցիչները ու-
րիչ հորիզոններու տակ նոյն աղեքաւը
նսեղին կենթարկուէին իրենց սրտի «մաշ-
րտա» չհասած...: Ուխտաւորներու ալ-
կարգին կարեւր է չյիշատակել նաև մեր
այն տարաբախտ աղակիցները՝ որք ի-
րենց վերջին շունչը նուիրական Վարագի
ոտքը կուրծն փչել: «Չնայած ստեղծուած
աննպատ պայմաններին՝ գաղթականու-
թեան հոսանքը զէպի Վան շարունակու-
մէ: Երեք օր առաջ Ղըղըլիզէից գիշերով
զէպի Վան են փախել 400 գաղթականներ:
Փախելու գէպեր են եղիւ և մեզանում:
Փախելու են սովի և ժաշուան ճիւղներէից
աղաատուելու, թէ ո՞ր — երեւ իրենք էլ
չգիտեն, միայն թէ փախն. հեռանա՞ն:
(Տես «Գուսարեի» 30 հոկտ. թիւը՝
«Հայրենիքի ձգողութիւնը» և «Նորիզոն»):
«Մշակ»-ի 207 թուին կիսմանք որ նոյնը
կրնին Ալաշկերտից գաղթականներն ալ,
այնան տերեւներու պէս ճամբաներու վը-
րայ թափուելով սակայն սնունդի և պուտ
մը իսկ չլի չգոյութենէն: Ի՞նչ անիմա-
նայի, պաշտիկ պիտի ըսէի, ձգողութիւն
է այդ զէպի արիւնագանգ այլ քաղցը
հայրենիքը: Ահ, ինչո՞վ պէտք է զիմա-
ւորել և զօրացնել հայրենամատ ուխտա-
ւորներու այդ շարանները...»

(Շարունակելի)

Համարձում ԵՐԱՄԵԱՆ
(Գուսարեի)

ՊԱՐՍԻԱՍՏԱՆ

Թէհրանէն կը հաղորդեն զեկտ. 10ին
հետեւեալ տեղեկութիւնները:
Ուսու զօրքերը գրուեցին Սուլթան-
Պաշայի կրնք օրը երկու շարքէ ի վեր
ամբարցած էին արտօսմը զինեալ ուսու-
կաններ ու Գերմաններէն վարձուած մար-
դեր, գերման և թիւրք սպայներէ հրա-
մանատարութեան տակ:
Համատանի ճանքան բացուած է այժմ
Թշնամին ուսու զօրքերէն հարձուելով
բոլորովին խառնաշփոթ վիճակի մէջ փա-

խաւ: Վերջին լուրերին նայելով, Ռուսերը
գրաւած են Համատանը:
Սպահանի մէջ ժողովուրդը պաշարեր է
գերման զօրքիչներէ պետ տօքթօր Բիւ-
ժէնի տունը և իրմէն պահանջներ է իր
գրաւած բոլոր գրաւները: Տօքթօր Բիւ-
ժէն զինեալ ուսուկաններէ շրջապատուելով
պաշտպանուած էր բայց ատենք փախան և
զինացին պահուստեցան մզկիթին մէջ:
— Համատանէն կը հեռագրեն զեկտ.
18ին. «Երէկ, Ղազվին հասած ուսու ար-
շաւախմարի հրամանատարին ներկայու-
թեամբ, ուսուկան հիւպատոսարանի գրա-
ւակը պարզուեցաւ հանդիսարանայէս: Տե-
ղակոն իշխանութիւնները, կղերականու-
թիւնը, քաղաքին ժողովուրդը Վերմ հա-
ղարութեան ցոյցերը բրին ուսուկան գրա-
ւակին և զօրքերին»:

ՊԵՏՐՈՂԻՍՏԱՆԻ ԶԵՐՄԱՆ ԾՈՎԸ

Պետրոգրադը Սպիտակ ծովին վրայ ան-
սառոյց նաւահանգստի մը հետ կապող 100
հազարամէթրոնց երկաթուղի մը շինուած
ի՞նչու լուրը տալուն առթով՝ «Ֆրանց-
ֆուրդը» Չայթունի, գերման լրագիրը հե-
տեւալ զիտողութիւնն ըրած է. «Ինչ որ
առաջին տեսութեամբ մը անկարելի պիտի
համարուէր, իրականութիւն դարձած է
այժմ. Ռուսիա պատերազմական պէտքերի
ստիպման տակ՝ մէկ տարիի մէջ շինեց
հաղորդակցութեան ճանքայ մը Պետրո-
գրադի և անսառոյց նաւահանգստի մը
միջև և այդ ճանապարհը սկսած է զօր-
ծածուիլ նոյնմբեր ամսին մէջ»:

— Ուսու կառավարութիւնը միջոցներ
ձեռք առած է որ Արխանգելսկի նաւահան-
գստի ճանապարհով երթեկութիւնն ալ
յղագրի այս ձեւ, սառոյցաբեկ մի քանի
նաւեր պիտի գործածուին տարր համար:
Հետեւապէս, նորակառոյց Գոյա նաւահան-
գստի (ուսուկան Լարսեիս) և Կորվէթի
նաւահանգիստներին միջև կազմակերպուած
նաւարկութեան նոր գծով մէկտեղ, Ռու-
սիան այսուհետև մթերքներ ստանալու
երկու ճանապարհ կունենայ իր տրամա-
գրութեան տակ:

ՊԱՏԵՐԱՉԻՍՏԱՆԻ ԼՈՒՐԵՐ

Ֆրանսական բանակի ընդհանուր հրա-
մանատար զօրավար Ժօֆրը Քառեակ Հա-
մաձայնութեան պատերազմական խորհրդ-
դատողին անգամ նշանակուած լինելով,
ընդհանուր հրամանատարութեան պաշտօնը
յունձնուեցաւ զօրավար Գաղէնտին որ
ունի փաստաւոր անցեալ մը և ներկայ պա-
տերազմին մէջ ալ նշանաւոր հանդիսացած
էր: Արդէն օգնականն էր զօրավար Ժօֆ-
րի:

Պէլժերի և Ֆրանսացիներէ հետ
գործող անդլիական բանակի ընդհանուր
հրամանատար զօրավար Ֆրէնչ, որ բա-
ւական տարիքուտ է, առաջական պատճա-
ռով հրամարական տուած լինելով, ճօրճ
թագաւորը ի զնահատութիւն անոր բազ-
մաձայ և պանծալի «ժառանգութիւններին»
Ֆրէչ մարտիկ տատիններ տուաւ և
անդլիական բանակի ընդհանուր հրամա-
նատարութիւնը յունձնուեցաւ զօրավար
Հայկ Տուկաթին:

— Յոյն կառավարութիւնը զանակից
տէրութիւններէ պահանջներին զօհացու-
տուած լինելով, Ֆրանսացիներն ու Անգ-
լիացիները ամբարցած բանակատեղի մը
վերածած են այժմ Սալոնիկը: Թէև գրոյց-
ներ կը շրջին թէ Թշնամին ուսուկան ը-
նելով Ֆրանսատանի չէղքութիւնը մտա-
գիր է յարձակիլ Սալոնիկի վրայ, բայց զեռ
հաստատ չգիտցուի թէ ե՞րբ, ինչպէ՞ս և
ո՞ր կողմէն:

— Բազմաթիւ գերման զինուորականներ
Կ.պօլիս դրկուած են ուր պատերազմա-
կան, ստորկանական և զանձային նախա-

րարութիւնները գրեթէ բոլորովին իրենց
ձեռք անցուցած են: Այդ բանը շատ մը
թիւրք բարձրաստիճան պաշտօնատարներ
կողմէն խուլ տրտուեցնելու պատճառ դար-
ձած է:

— Գերմանները կը ջանան թիւրքերի ա-
ջակցութեամբ արշաւանք մը կազմել Ե-
գիպտոսի վրայ. բայց Անգլիան նախա-
պատրաստուած լինելով ատոր դէմ, տա-
րակոյ չկայ որ այդ նոր արշաւանքն ալ
չին պէս անխաղաղութեան կը դատապարտ-
ուի, մեծ կորուստներ պատճառելով թիւր-
քերին:

ԾԱՆՈԹՈՒԹԻՒՆԵՐ

ԾԱՆՈԹ ԳԻՐՔԵՐ

Ար. Ա. Գ. խմբագրատան մէջ ծախու-
կը գտնուին, ի միջի այլոց, և հետեւեալ
գիրքերը, որոնց արժէքները նշանակուած
են իրենց առջև:
Մարտիկէն դուրս զրկելու ճանապար-
հածախքը գնողին վրայ է. ուստի հա-
ւի դիւրութեան համար կը նշանակենք թէ,
Մարտիկի մէջ ծախուելու գինները և թէ
փոստով ուրիշ քաղաք դրկուելու գինները:
(Այս վերջինները փակագծի մէջ գրուած-
ներն են): Արժէքը կանխիկ չստաց-
ւած գիրք չդրկուի: Արձանագրուած (re-
commandé-registré) ծրարով ստանալ
ուզողները պէտք է 25 սանգիմ աւելի դրք-
կեն իւրաքանչիւր ծրարի համար որ 2 քի-
լօն աւելի պէտք չէ կռնէ:

Ըստիկ Հայկազունը պատկերազարդ. Գ.
տպար. 2 ֆ. և 50 սանգիմ. (3 ֆր.)

Հ. Գ. Զարհանէլեան Պատմութիւն
հայկական տպագրութեան, սկզբնաւորու-
թենէն մինչ առ մեզ, 1,30 (1,50):

Հ. Ա. Գոնտաքճեան. — ԲԱՌԳԻՐԳ
ԳԱՂԱՆ. — ՀԱՅ. ՎԵՆԵՐԻԿ Ս. Ղազար.
1914: Գին 1 ֆր. 10 (1,20):

(Գրպանի փոքրագիր բառարան մ'է 710
երեսներէ բաղկացած, աժանագին, և ֆրան-
սերէն գրեթէ բոլոր գործածական բառե-
րը պարունակող. վերջը գրուած է նաև
անկանոն բայերի խոնարհումը):

Հ. Ա. Գոնտաքճեան. ԳՐԱՅԻՆԻ
ԲԱՌԱՐԱՆ ՀԱՅ-ԳԱՂԱՆ. 1914:

Մանր տառերով ու մաքուր տպագրու-
թեամբ 360 երեսներէ բաղկացած բառ-
գրքով մ'է որ 5.000ի չափ բառ կը պա-
րունակէ և վերջն ալ ընտանեկան կարգ մը
խօսակցութիւններ գրուած են, ֆրանսա-
կան բացատրութեան ոճերին ծանօթացու-
նելու համար) 1 ֆր. 05 (1,10):

Էզովրոս (Յոյն երեկի տառախոսին
կենսագրութիւնը և իր 300է աւելի իմաս-
տայի, զրօնցունող և կրթող տառիկները կը
պարունակէ: Ամէն մէկ տառիկ վրայ անոր
բարոյական իմաստը գրուած է թէ՛ գրա-
բար և թէ՛ աշխարհաբար երկու տող ուսա-
նաւորով, առակին տակն ալ աշխարհաբար
գրուած խրատական բացատրութիւն մը և
գրարար 8 տող ոտանաւոր: Առակները բա-
ցատրող բազմաթիւ պատկերներով դար-
դարուած է: Կը բաղկանայ 540 երեսներէ,
բայ ի պատկերներին յատկացուած երես-
ներէն: Գ տպար. 2 ֆր. և 30 սանգ. (2,60):

ՏԵՐԵՒ. — ՄԻՐԱԳԻ
Ս ՓՈԹՈՒՄԻԱՆԵԱՆ
ՄԱՐՏԻԿԻ:

Հայերէն Տպարան Մ. Փոքրագրեանք
Le Gérant: François CARRIERE.
Marseille. — Imprimerie du Midi